

Ödemiş Ağzı, İzmir ilinin güneydoğusunda yer alan Küçük Menderes Ovası'nın doğusundaki Ödemiş, Beydağ ve Kiraz ilçeleri ve köylerinde konuşulur. Bir üst bağlamda incelenecek olursa Bandırma - Antalya hattının (TGBB: 131) batısında yer alan ve adına Türk Diyalektolojisinde (Güney) Batı Anadolu Ağızları adı verilen ağızlardan birisidir ve bu ağızlarla birçok ortak özelliği vardır.

ÖDEMİŞ AĞZININ ÖZELLİKLERİ: Ödemiş Ağzı'nın, Küçük Menderes Ovası'nın doğusundaki Ödemiş, Beydağ ve Kiraz ilçeleri ve köylerinde konuşulduğunu Önsöz'de belirtmiştik. Doğrusu bu ağza Küçük Menderes Ovası Ağzı adını vermek, dilbilimsel açıdan daha doğru olurdu; ancak Tire ve Bayındır ilçeleriyle bu ilçelerin köylerinden derleme yapamadığımız ve Doğu Küçük Menderes Ovasının doğusundaki en önemli ilçe Ödemiş olduğu için bu adı seçtik.

Bugün birçok arkaizmleri bulunan ve çok kere Eski Osmanlıca'yı andıran Anadolu ağızlarından (TGBB: 131), birisi de Ödemiş Ağzıdır. Coğrafi konumu (kuzeyi Bozdağlar, güneyi Aydın Dağları, doğusu bu iki dağ kütlelerinin kapattığı ve sadece batısı açık bir ovada bulunması) Ödemiş Ağzının birçok arkaik özelliklerinin korunmasında etkili olmuştur. Ancak bu özellikler, 1970'li yılların ortalarından itibaren televizyonun gittikçe yaygınlaşmaya başlaması, daha sonra özel kanalların artmasıyla, yerini yavaş yavaş standard dile bırakmaya başlamıştır. Bu yüzden lehçeler ve ağızlar yerlerini standard dile bırakmadan bunların birer sözlüğü hazırlanmalıdır. Bizim derlediğimiz malzeme bir bakıma kent ağırlıklıdır. Öyle sanıyorum ki, kuzeyde Horzum ve Oğuzlar, güneyde de Bıçakçı ve Pirinççi köylerinden daha arkaik (eski) malzemeler de toplanabilir.

Lehçe ve ağızların dilbilim açısından önemi, onların ortak kültür dile oranla daha ileri bir gelişim aşamasında bulunmalarındır. Öyle ki bir ortak kültür dilinin (= standard dilin) lehçe ve ağızlarına bakılarak, o dilin gelişimi hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Somut bir örnekle açımlayalım bu düşüncemizi: Bilindiği gibi Orta Türkçe aşamasındaki Oğuzcada, Eski Türkçenin sözcük başlarında bulunan k ve t sesleri ötümlüleşerek g ve d olmuştur (örn. kelmek > gelmek; tağ > dağ). Ama standard Türkçemizde bu değişimin dışında kalan taş = taş, kalmak = kalmak gibi birçok da örnek vardır. Bu gelişim birçok Anadolu ağzında sürdüğü gibi Küçük Menderes Ovası ağızlarında da devam etmiştir: daş, galmak. Bu saptayım, (Güney) Batı Anadolu ağızlarının neredeyse ortak özelliğidir.

SÖZ VARLIĞI: Ödemiş Ağzı'nın söz varlığı, diğer bütün yerel ağızlarda olduğu gibi, ortak kültür diline iek olarak iki önemli özelliğe sahiptir.

1. Ağızlarda, izleri çok eskiye (Oğuzcaya ve temas kurulmuş öteki dillerden yani Rumcaya, Arapçaya ve Farsçaya) kadar gidebilen sözcükler korunabilir. Birer örnek verecek olursak sırasıyla: çiğın (Oğuzca), podye (Rumca), bêşira (Arapça), safdıran (Farsça) gibi sözcükler bu kümeye girer.

2. Ağızlar "kapalı" bölgelerde oluşur ve kendilerini koruyabilirler. Dışa kapalı bu toplumlarda kendine özgü sözcük ve kavramlar yaratılır. Bunların başında haftanın günlerine verilen adlar gelir. 19. yüzyıl boyu Orta Anadolu'da, kıyı şeridi dışında ülkenin iç kısımlarında ekime açılmamış topraklar hiç de küçümsenmeyecek kadar boldur. Yüzyılın sonlarına kadar geniş köylü kitlesi, ulusal pazar ilişkileri çok sınırlı, kapalı bir hayat tarzı ve ekonomik ilişkiler sistemi içinde yaşamaktaydı.

Ödemiş temelinde haftanın günleri şunlardır:

Tiribazarı (Tire pazarı) Pazartesi

Gocubazarı (Koca Pazar) Salı günü

Kelesbazarı (Keles = Kiraz ilçesi Pazarı) Çarşamba

Bellambol (Bellambol = Beydağ ilçesi) Perşembe günü

Cuma

Ödemişbazarı (Ödemiş Pazarı) Cumartesi

Girey Pazar

Ödemiş'te durum böyleyken Beydağ'da Pazartesi gününe verilen isim (Beydağ'ın Tire'ye uzaklığından ya da arada Ödemiş'in bulunmasından olsa gerek) Gireytesi'dir.

BAZI YEREL SÖZCÜKLER:

aba abla

acâsız tez, hemen, ansızın, hiç beklemeden

acı acur; salatalıkgillerdendir; Alm. Anguriengurke, Cucumis anguria

accıgdâ (< azıcık daha) biraz daha

aççıg = accıg (Gerileyici benzeşme; bkz. Demircan 1979:80)

âgıdeş arkadaş

alaf (< alev) alev

alaşgın alışkın

alavış gıyâmed çok gürültü(lü)

aleñgilli zor, güç, içinde tuzak bulunan; Alm. diffizil

aleddirig elektrik

amallı çok şey isteyen, durmadan ağlayan çocuk

Apsara y.a., bugünkü Veliler

avaç ağaç

babuc pabuç, ayakkabı; krş. bobuc; (PTF: 245 Labialisation)

badılcan patlıcan

bahca bahçe

beslengi besleme, aybak. dulgarı beslengisi

biyo (< bir yol) bir kez

bögün bugün (TDGBB: 132/11)

bötü böğcü börtü böcek, böcekler; Alm. Ungeziefer

bülüş (< Far. bülûc horoz ibiği) (erkek) piliç

cılbağ çıplak; aybak. cılbağ

ça Küfürlerin sonuna getirilen doldurma bir sözcük, örn. Anasını satem ça!

çante çanta

çılbağ çıplak; aybak. cılbağ

çıtır kibrit; aybak. ıstırpo

çikin 1. çirkin; 2. kötü; Bizim takım yenildi, peg çikin oldu gâri.

daban taban; daban gevreği tatlı maya hamurdan yapılan bir tür simit

dakışma kovalama(ca)

darçın (< Far. dâr-ı Çin “Çin ağacı”) tarçın

darı (< ET tarıg) mısır (Dizin: 114)

de gidi Senden buni hiç beklemiyordum evlâdım; böyle mi yapılır hiç? anlamına gelen De gidi yôrum de... deyişinde geçer.

değirme değirmi

depig (< tepik) tekme; depig furmag tekme atmak

dırbızan(lıg) trabzan(lık); Alm. Treppengeländer

dibeg bulgur dövülen taş; dibege giresice bir ilenme sözüdür

dibile kayganaya benzer bir hamur işi tatlısı

dingoz yarı deli, kalk gidelim akıllı; Gelivê dingozum, gidivê ayvazım. deyiminde geçer.

emme ama (İkizleme için bak. Demircan 1979:80,81)

etah bunak, bunamış

evelddôsun tevekkeli

eyi iyi (TDGBB: 146)

fıran fıran telâşlı telâşlı

fıraz horoz

gavilleşmeg kavilleşmek, sözleşip anlaşmak, bir şey kararlaştırmak

gıcır kuş sapanı

gireygün(ü) pazar günü

gübür gübür (goşmag) kümeler halinde (koşmak)

güre sokulgan olmayan çocuk

hâ ya evet evet (yükselen ve düşen ses tonuyla); Hâ ya gaşşim "Evet kardeşim (ne demezsin.)"
"Alm. ja ja

hinci şimdi

ingıraz (< Ar. inkırâz) zayıf düşüren, takat bitiren hastalık.

iscacıg sıcacık; aybak. ıscag

ilahna lahana (> ilehne)

ilâzım (ilêzim)

kayır kayır kum gibi; pürüzlü; aybak. kıyır kıyır

kelbaş karnıbahar

kompir patates (< Bulgarca kompiri < Avusturya Almancası Grundbirne); bkz. Hasan Eren, Türk Dili Dergisi (VIII-92): 81-84.

lavır livir anlaşılmayan sözler; lavır livir e'meg (anlaşılmayacak sözler etmek)

laylom naylon

mancâ pancar

maypênir (< maya peyniri) bir peynir türü

meyminet(siz) meymenet(siz), uğur(suz), asık yüzlü

nacab nasıl (< ne acaba?); örn. Nacab (i)şey? Nasıl bir şey?; nacabôsa nasıl olsa; aybak. acıbâ

nemilâzım (< ne(yi)me ilâzım) Ne(yi)me gerek; ne(yi)ne gerek

ovkma = oğkma, ôkma

önkürde şurada

paldımsız dizginsiz; davranışlarına ve sözlerine dikkat etmeyen kişi; kadınların yanında söylenmeyecek yakışsız, uygunsuz (söz), Alm. ungezügelt; örn. paldımsız naf ayıp söz

pampır (< vapur) buharlı küçük tren (Derleme Sözlüğü, c. 9: 3393, papır maddesi); şeytan pampırı küçük buharlı dekovil

pesmat peksimet

potur sazanbalığı; Alm. Karpfen, cyprinus carpio (L.)

safdıran (< Ar. saff + Far. derân "düşman saflarını delmek için ilk saldıran asker") safımsı, kolay inanan

somya karyola

şımşırığ ıpslak

şovk (< şavk) ışık (Kul Mustafa'da da geçer: "Dokandı şavk yele, kürelendi, gel", Cahit Öztelli, Bektaşî Gülleri, İstanbul 1985, s. 220)

tatavi(ye) boşuna

tırkılımağ (tırkıladı) sürgülemek

tumofil otomobil

üngürde şurada

ütmeg (< ET utmak) yutmak, kazanmak (Banguoğlu: 67)

velvile (< Ar. velvele) telâş, heyecan; gürültü

yal gibi tatsız, tuzsuz (yemek)

yalabıg düzgün, güzel (< yalabık "glänzend, blank") (R. E. Feser: 88), örn. yalabıg yalabıg
gonuşmağ iri laflar etmek, yalabiğ yüzlü güzel yüzlü

yalım galiba, belki

yavız yavuz, iyi, hoş

zoba soba

(Doç. Dr. Özgür Savaşçı'nın "Ödemiş Ağzı Sözlüğü" isimli kitabından alıntıdır.)

